

İNSAN TALEYİNİ NƏQL ETMƏYİN ACIZLIYI

“Qulaqlarım eşitdiyi və gözlərim gördüyü həyatı ifadə edə biləcəyim ən uyğun ədəbi janrı tapmaq üçün illərlə axtarış etdim. Dəfələrlə bu və ya digər janrlarda özümü sına-dım və nəhayət, insanın daxili səslərinin ifadəsinə imkan verən janrı seç-dim. Mənim kitablarımda real insanları, aid olduqları dövrün əsas hadisə-lərindən danışırıq, məsələn, müharibə-dən, Çernobl fəlakətindən, böyük bir imperiyanın süqutundan. Bu in-sanların hər biri öz həyat hekayəsini danışarkən qeyri-ixtiyari minlərlə in-sanın taleyini nəql edirlər, bununla yanaşı bir ölkənin nəhəng tarixini dünyaya çatdırırlar. Bu gün bəşəri-yət və dünya sənədlər və faktlardan ibarət arxivlərlə incəsənət tarixini zənginləşdirməkdə maraqlıdır. Bütün bu sənədlər bizi həqiqətə, hadisələrə yaxınlaşdırır, mən bunu inkar etmi-rəm. Lakin sənədlər və tarixi faktlar üzərində yazılmış beş əsərin müəllifi kimi əminliklə deyə bilərəm ki, incə-sənətin bütün digər sahələri də, fakt- lar və sənədlər də insanların taleyi haqqında çox şeyi ifadə etməkdən, danışmaqdan acizdir” - Svetlana Aleksievich.

ƏDƏBİ ƏCDAD

Svetlana Aleksievich 1948-ci il, may ayının 31-də Ukraynanın o vaxt-lar İvano-Frankovsk adlanan ərazisində hərbiç ailəsində anadan olub. Onun atası beloruslu, anası isə uk-raynalı olub. Ailə başçısı ordudan tər-xis olunduqdan sonra ailə Belorusa, doğma torpağa qayıdır və burada ata-baba kəndində məskunlaşırlar. Svet-lananın valideynləri kənd məktəbində dərslər deməyə başlayır. Məktəbi bitir-dikdən sonra Svetlana Qomel regio-nunun rəsmi mətbuat orqanında işlə-məyə başlayır.

Hələ məktəbdə oxuduğu illərdə Svetlana poeziya ilə maraqlanır, şeir yazır, məktəb qəzetində məqalələri ilə çıxış edirmiş. Artıq 1967-ci ildə Minsk Universitetinin jurnalistika fakültəsinə qəbul edildikdə Svetlananın iki illik iş təcrübəsi (universitetin jurnalistika fakültəsinin qəbul şərti be-lədir - red. E.S.) olur. Universitet illərində də fəaliyyəti ilə seçilən Svetlana ölkə miqyasında və bir çox təşkilat-ların müsbəqlərinin qalibi olub.

Diplomunu aldıqdan sonra Svetla-na Brest regionun rəsmi mətbu orqa-nında işləmək üçün Beresa şəhərinə təyinat alır. Jurnalistika ilə kifayətlən-məyən gənc kadr eyni zamanda məktəbdə dərslər deməyə başlayır. Özünün də dediyinə görə həmin illərdə bir ne-çə sahədə karyera qurmaqla bağlı tər-əddüd edir: bir tərəfdən ailəsinin ənənəvi səvimiyyəti peşəsi müəllimliyi davam etdirmək istəsə də, digər tər-əfdə jurnalistika və elmi araşdırmalar dururdu. Bir il sonra işləmək üçün Minskə çağırılır və jurnalist fəaliyyəti-nə burda davam etməli olur.

Özünü ədəbiyyatdan və yazmaq-dan uzaq bir sahədə görə bilməyən xanım Alekseyevich qələmini bir ne-çə janrdan başlayır. Reportaj ustası kimi

tanınan gənc jurnalist bir müddət qısa hekayələr yazır, sonradan fikrini dəyi-şərək, əsə yazmağa qərar verir. Onun janr seçimində Belorusun dün-nyaya tanınmış yazarı Ales Adamoviç-in əhəmiyyətli və qətiyyətli rolu olur. Svetlana bu baxımdan Adamoviçin “Mən o yanan kənddənəm” və “Müha-sirə kitabı” əsərlərinin adını xüsusilə vurğulayır. Düzdür, Adamoviç bu əsərləri başqa müəlliflərin də köməyi ilə yazmışdı, bu faktı heç zaman inkar etməyib. Lakin hər iki əsərin ideyası, süjet xəttinin inkişaf prosesi hamısı Adamoviçə aid idi. Onun janrı, üslubu və mövzuları ilə rus və belorus mət-buatına yeni bir nəfəs gəlmişdi. Ada-moviç özü də bu yeni tərz əsərlərə uyğun ad tapmışdı “kollektiv roman”. Svetlananın çox sevdiyi bu romanda epik xoru xatırladırdı, Adamoviç bura-da hərənin özündən danışdığını deyirdi. Alekseyevich Adamoviçin hər za-man əsas ədəbi müəllimi kimi təqdim edir. Yazıçı deyir ki, Adamoviç ona öz yolunu tapmaqda kömək etmiş əsas şəxsdir.

HƏQİQƏT AŞIĞI

Müsahibələrindən birində Svet-lana deyir: “Ədəbiyyata gəldiyim gündən əsl həyata ən yaxın olan, onun bütün xırdaqlarını mümkün olan ən uyğun dillə danışa biləcək ədəbi metod axtarmışam. Reallıq və həqiqət hər zaman naqit kimi məni özünə çəkib. Zaman-zaman mənə əziyyət versə də, hər zaman hipnoz edib. Kağız üzərində də reallığın və həqiqətin quyruğunu buraxmamağa çalışmışam. Əmin idim ki, bu ələ bir üsul olmalıdır ki, insanların səslərini, etiraflarını, şahidliklərini və sənədlərlə varlığını sübut edən hadisələri birləşdirə bilim. Mən dünyanı bu cür duyur və bu cür görürəm - dünya fər-di səslərdən ibarət bir xor dərnəyidir, onun hər günündə yeni detallar var. Düşünürəm ki, yazarın qulağının və gözünün işi bu detalları tuta bil-məkdir. Əqli və emosional potensialı-m bu bütövü, xoru qavraya biləndə özünü sübut edir. Məhz bu halda mən bir neçə ədəbi ədəd bilirəm - ya-zıçı, müxbir, sosioloq, psixoloq, na-tiq”.

DOMOKIL QILINCI KİMİ KOMMUNİST PARTİYASI

1983-cü ildə yazıçı “Müharibənin qeyri-qadın üzü” (“The unwomanly face of the war”) əsərini tamamlas-da, əlyazma iki il nəşriyyatın rəflərində gözləməli olur. Əsərin çap olun-mamasına səbəb kimi müəllifin passi-fist və naturalist olması, qəhrəman sovet qadınına lazımcına şöhrətlən-dirməməyi göstərilir. Bu kimi səbəb-lər isə imperiya dövründə həlledici önəməvi səvimiyyəti peşəsi müəllimliyi davam etdirmək istəsə də, digər tər-əfdə jurnalistika və elmi araşdırmalar dururdu. Bir il sonra işləmək üçün Minskə çağırılır və jurnalist fəaliyyəti-nə burda davam etməli olur.

munizmə zidd nümunələr kimi qəbul olunurdu: “Mənə deyirdilər ki, sən bu siyasi baxışlarla Belorusda yaşaya, bizim qəzetdə işləyə bilməzsən. Tez-tez soruşurdular ki, niyə kommunist partiyanın üzvü deyiləm. Açıq-aş- kar hədə sezlirdi suallarda”.

QADAĞALAR

1985-ci ildə Mixail Qarbaçovun hakimiyyətə gəlməsi ilə yazarın nəş-ri əngəllənən kitabı eyni anda Mosk- vada və Minskde işıq üzü görür. Əsər dərc olunduğu ildən sonra bir neçə il dəfələrlə çap edilir və hər dəfə mil-lyonlarla nüsxədə satılır. Yazıçının “xor romanı” adlandırıldığı “Müharibə-

MÜHARİBƏLƏRDƏ

Növbəti əsəri “The boys in zinc”-i yazmaq üçün Aleksievich ömrünün dörd ilini səyahətdə keçirməli olur. Ə-ğan-Sovet müharibəsinə həsr edilən bu əsəri ərəşəyə gətirmək üçün yazıçı bu müharibənin qurbanı olan anaların və müharibə veteranlarının səslərini qeydə alır. Bununla da kifayətlən-məyən Svetlana müharibə zonasına - Ə-ğanıstan səfər edir. 1989-cu ildə işıq üzü görən əsər rəsmən bomba effekti yaradır. Svetlanadan uzun müddət ye-ni əsər gözləyən geniş auditoriya mü-haribənin bu qədar mərhəmətsizcə təsvirini müəllifə başışlamır. Yazıçı hərbi qurumların və kommunist qüv-

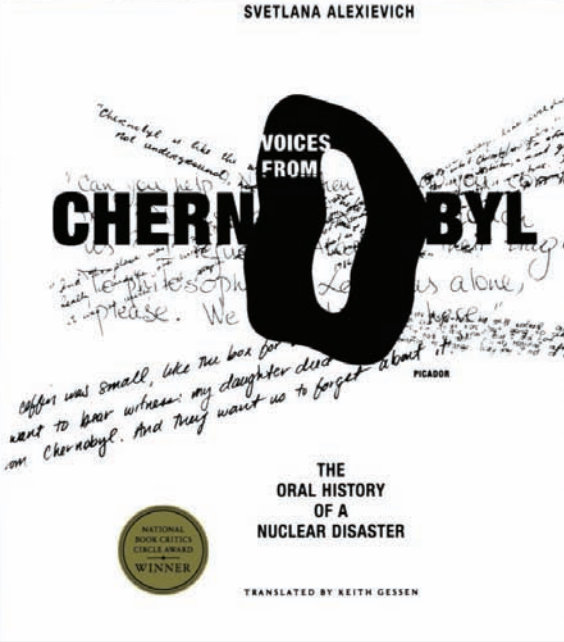
vəsinə çatır. “Çernobl duası: gələcək salnamələri” (“The Chernobyl prayer: the chronicles of the future”) əsərinin nəşri ilə yazıçı dünya şöhrəti qaza-nır. Çernobl faciəsi qurbanların faciə-dən sonrakı həyatı haqqında yazıl-mış bu möhtəşəm əsər insanların reallıqla necə barışıdıqlarından, həya-ta və əzabə necə adaptasiya olun-duqlarından, sıfırdan həyatın necə qurulduğundan bəhs edir. Çernobl faciəsindən sağ çıxanlar Svetlananın bu əsərini Çernoblndan bəşəriyyətə qalan ən yaxşı xatirə kimi dəyərlən-dirirlər. Əsərdə Çernobl hadisələri üçüncü dünya müharibəsi kimi də-yərləndirilir və bu müharibədən son- raki hadisələr təsvir edilir. Bu baxım-

veç, İsviçrə, Fransa, Çin, Vyetnam, Əfqanıstan, Bolqarıstan, Hindistan da daxil olmaqla, 19 ölkədə işıq üzü gör-dü, dəfələrlə nəşr olundu. Bu əsərdən sonra Svetlana ardıcıl sənədli filmlər üçün mətnlər yazdı. O, Fransa, Alma-niya və Bolqarıstanda çəkilmiş 21 sənədli film və üç dram əsərinin ssə-narı müəllifdir.

MÜKAFATLAR

Aleksievich öz həyatını və yaradı-cılıq yolunu belə təsvir edir: “Hər za-man bir insanda nə kimi bəşəri və insan keyfiyyətlərinin olduğunu baxı-ram, onu tamamilə kəşf etməyə çalış- ıram, həmişə ondakı o möhtəşəm

2015-ci ilin ədəbiyyat üzrə Nobel Mükafatçısı - Svetlana Aleksievich

nin qeyri-qadın üzü” İkinci Dünya müharibəsinə şahidlik etmiş qadın-ların müharibənin heç görünməyən, bi-linməyən tərəfləri və qadınların mü-haribələrdən necə əziyyət çəkdiqlərini danışdıqları monoloqlardan ibarət-dir.

Elə həmin il müəllifin ikinci kitabı “Son şahidlər: 100 qeyri-uşaqlıq he-kayəsi” (“The last witnesses: 100 un-childlike stories”) oxucuların ixtiyarı-na verilir. Bu kitabda dəfələrlə nəşr olunur və böyük oxucu auditoriyası tərəfindən alqışlanır. Bu əsərdən sonra ədəbi tənqidçilər Svetlana ilə belorus və dünya ədəbiyyatına “mü-haribə nəsrü üçün yeni janrın kəşfi” xəttinin gəldiyini etiraf edirlər. Qa-dınların və uşaqların danışdıqları bu hekayələr dünya ədəbiyyatında mü-haribəyə, onun açdığı dərin duyğu və düşüncə dəliyinə yeni baxış forma-laşdırırdı.

DÜNYA ŞÖHRƏTİ

Nəhayət, Svetlana 1997-ci ildə layiq olduğu və uğrunda hər cür əzi-yət və iztirabdan keçdiyi karyera zir-

dan əsərin adı da ən azı mövzusu qədar cəlbədiyi və təsiridir. S.Alek-sievich: “İstər Sovet imperiyası illəri, istərsə də post-sovet dövrü tarixinə nəzər salsaq, Çernobl bütün o nə-həng tarixin misli görünməmiş ən bö-yük kütləvi qırğını idi, qan çanağı Çernobl. O hadisələrin qurbanları üçün həmin günlər əbədi və sonsuz monoloqlardır. Nə baş verdi, kimi gü-nahlandırmalı?! İnciləblər, ixtilafılar, İkinci Dünya müharibəsi, Sovet-Əf-qan müharibəsi sadəcə insanların hə-yatında gizlidir. Bu faciə, bu qan bö-yük bir imperiyanın çöküşü idi, nə-həng sosialist torpağının alt-üst ol-ması, utopiya ölkəsinin toz buludu ki-mi dağılışının yekunu idi. Bu faciə sanki yaşadığı ilə, var olduğu fəxr edən hər şeyə meydan oxudu”.

Əsər qısa müddət ərzində bir ne-çə dilə tərcümə edildi. ABŞ, Alman-ya, Birlişmiş Krallıqlar, Yaponiya, İs-

keyfiyyətləri qoruyub-saxlamağın yollarını axtarıram”. Onun əsərləri sovet və post-sovet insanların emosional keçmişlərini və bigənə-liklərinin nələrdən qaynaqlandığını anlamağa kömək edir. Hər yeni ki-tabdada Aleksievich özünün keşfi olan bu yeni janrı inkişaf etdirməyən, onu yepeni bir formada təqdim etməyin yolunu tapır. Hər əsərdə bir daha sübut edir ki, faciəli taleləri, həyatla-rı tanımaq, onların izinə düşmək faci-əli talelər yaratmaqdan daha mar-raqdır, daha təsiridir: “İnsanın içində yaşayan çox şey incəsənət üçün hə-lə də bilməcə olaraq qalır”. Svetlana Aleksievich dünya ədəbiyyatına ver-diği əvəzsiz töhfələrə görə “Leipzig-ger Book Prize”, “Herder Prize”, “National Book Critics Circle Award”, “PEN award” və nəhayət, 2015-ci ildə ədəbiyyat üzrə Nobel mükafatına layiq görülüb.

MÜSAHİBƏ

- “Çernobl səsləri” (“Voices from Chernobyl”) ulduzunuzu parıldadan ən təsirli kitab oldu. Bu əsəri yazarkən oxucuda hansı duy-ğunu oyandırmış məqsədiniz var idi, ya da sizə bunu yazdıran hansı hiss idi?

- Bu əsər işıq üzü gördəndən neçə illər sonra müzakirələrin yekunu bun-dan ibarət olurdu ki, biz hamımız hə-min əsərdə baş verənləri bilirdik, gö-rürdük, hamımız Çernobl tanıyırdıq. Sadəcə məsələ onda idi ki, bu çox uzaq keçmişin hadisəsi idi, həm də ələ bir keçmiş idi ki, heç kim onun haqqında nəşə danışmaq, xatırla-maq, o yaranın yerinə baxmaq istə-mirdi. Heç kim Çernoblın səsi gəlsin istəmirdi. Həqiqət isə Çernoblın unu-dulmadığı idi, bu hamının xatirələrini səsləndirib, o dünyanı açmaq istədiyi sükut idi. Çernobl qorxulu fenomen olmaqdan çıxarmaq lazım idi. Mən bu əsərlə sadəcə xatirələri canlandırma-dım, eyni zamanda bu qorxunun, qa-ranlığın arxasında səssizliyi seçmiş milyonlarla insanı cəsarətləndirmək, üzləndirmək istədim.

- Oxucularınız bu əsərə necə reaksiya verirdilər?

- Nədənsə hamı, hamı deməyək oxucu auditoriyanın böyük əksəriy-əti bunu bir üzüşmə, qarşılaşma, etiraf kimi dəyərləndirirdi. Ən çox bu sözləri eşidirdim: “Mən bu faciə haq- qında çox şey bildim, çox eşitmiş-dim, amma hadisələrin həqiqətən ne-cə baş verdiyi, necə irəlilədiyi haq- qında heç bir fikrim yox idi, xüsusilə də fərdi həyatlarda hansı izlərlə qaldı-ğını təsvürümə belə gətirə bilməz-dim”. Bu əsər əslində birbaşa Çer-nobl faciəsinin tarixi və özü ilə bağlı deyil - yeni, mən orda səbəbləri sor-ğulamamışam. Orada sadəcə faciə-dən sonrakı dünyanı təsvir etməyə, faciənin izlərini göstərməyə, insanla-rın fərd olaraq itkilərlə necə barışdığı-na, yenidən həyata necə başladığına, bu yüklə, ağırlıqla həyata necə yeni-dən adaptasiya olduğuna işıq salmaq istəmişəm. Əsərin oxucular tərəfin-dən diqqət görən digər bir cəhəti isə faciənin təkcə yenilənə biləcək tə-biətdən, torpaqdan çox insan geneti- kasına, psixikasına vurduğu zərbələr-dən bəhs etməsi idi. Faciələr təkcə ağırlı xatirələr yaratmır, tanış olma-yan duyğuları da oyadır, qorxu hissi formalaşdırır. Bu əsəri yazarkən tanı-dığımız adamlarda mən bunu gör-düm. Təkcə oxucularla yox, o yara-ların üzərini eyni zamanda müsahib- lərimlə də birgə ağıdı. Birgə “Özümü- zü necə xilas edə bilirik?” sualının cavabını tapmaq istədim.

- Lazımı sənədləri toplamaq, şahidlər tapmaq, onları danışdırma- mək, istədiyiniz məlumatları əldə etmək nə qədər zamanınızı aldı?

- Mənim bütün kitablarım şahid hekayələri, yaşanmış hadisələr, sən-ədlər, faktlar üzərində yazılıb. Yaşə-yan şahidlərin canlı səsləri. Bir kitabı yazmaq mənə 3-4 ilə başa gəlir. Bə-zən sadəcə materialları toplayıram, yeni o elimdəki əsərlə əlaqəli olmasa da, bilərəm ki, lazım olacaq. Lakin bu

oradan bir şeylər götürdü. Həmin günlərdə gün ərzində neçə yüz sual eşidirdim və neçə yüz suala cavab kimi verilən neçə min hadisə, xatirə, fakt eşidirdim təsvür edə bilməzsiniz. Hələ bu insanlar faciəni araşdırmış mütəxəssislər idi. Bir anlıq düşündüm ki, bu qədər oxuyub, araşdırmağımı-za baxmayaraq, hər gün bu qədər sual verilsə, deməli, bu faciədə fak- tların cavablandırılması, hardasa başqa yerlərdə bağlı cavablar var. Faciənin şahidlərini dinlədikdə bu fikri- min doğruluğundan əmin oldum. Bu əvvəlcə mənə qeyri-adi bir qüvvənin varlığını axtarıbmışam kimi gəlirdi, amma insanları dinləyib, həyatlar ta-nıdıqca başa düşdüm ki, bütün faciə- lərin cavabları kağız üzərindəki rə- qəmlərdə yox, o faciəni yaşayan in-sanların susduqlarındadır.

- Bu faciəni qələmə almağa necə qərar verdiniz? Əsas motivasiya haradan qaynaqlandı?

- Çernobl bizə yeni sivilizasiya yaratmağın nə qədər təhlükəli oldu-ğunu, nələyə səbəb olduğunu göstər- di. Bu güc mərkəzlərinin bəhanəsi idi. Bu faciə bir dövrün bitməsi deyil- di. Çernobl bu faciə kimi dəhşətli bir dövrün başlanğıcının işqalı idi. İn-sanların dünyaya, həyata baxışını də- yişdirən, mərhəmətdən yoxsul insan- lar böyüdüən yeni sivilizasiyanın qapı- sı idi bu faciə və dünya bu faciədən, yeni o qapıdan keçdi. Mən də bu iki dövr arasında nəhəng qara dəlik olan Çernobl hadisələrinə illər sonra yeni- den boylanaq, o dəlikdə nələri göm- düyümüzü xatırlayaq istədim.

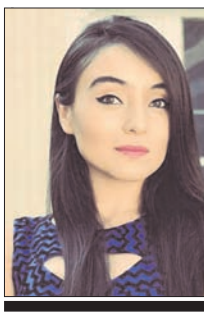
- Parisdə yaşayan belorusiyalı yazarsınız. Özünüzü bu iki ölkədən hansının ədəbi mühitinə, səhnəsi- nə yaxın görürsünüz? Yoxsa kon- kretdə bir irqdən, məkandan, gəndən tamamilə azad olmuş hesab edərsi- niz?

- Sərhədlərdən uzaq, tamamilə azad yazıçı hesab edirəm. Özümü sovet yazıçısı adlandıra bilmərəm, hə- lə rus yazıçısı heç. Sovet deyəndə mən o qanunları və idealları ilə heç vaxt barışmadığım, layiq olduğundan çox ömür sürmüş bir imperiyanı xatırlayıram. Mən heç vaxt bir utopiyanın məhsul hesab edə bilmərəm özümü. Eləcə də beloruslu yazar kimi də gör- mürəm özümü. Özümü böyük bir epoxanın, nəhəng tarixi dövrün yazə- rı sayıram. Mən sovet utopiyası tarixi- nin yazarıyam. Dünyaya bu utopik dövrdə yaşanmış hadisələri qələmə almaq üçün gəlməmiş. O ki qaldı Pa- risdə yaşamağa. Bu müvəqqəti məs- kunlaşmadır. İndi mən öz ölkəmdə si- yasi baxışlarıma görə rahat yaşaya bilmərəm. İndiki rejimin tələbləri ilə mənim qulluq etdiyim sahənin tələb- ləri toqquşur. Əsərlərim dünyanın dörd bir yanında çap edilir, Belorus Svetlana Alekseyevichdən imtina edən yeganə ölkədir. Lukaşenkonun hak- imiyyətinin son on ildə mən orada özümü yazıçı kimi məhv edilməyə, unudulmağa məhkum hiss etmişəm. Bir əsərimin nəşrinə imkan verməyib- lər. Amma bunun bir mənası yoxdur, böyük utopiyanın bu xırda sübutları da çürüyüb gedəcək, mən onlardan da yazacağam.

kitabın hazırlanması üçün mənə 10 il- dən çox zaman lazım oldu. İlk bir ne- çə ayı Çernoblida keçirdim, bir çox ölkədən bu faciə ilə maraqlanan xə- sayılı yazıçı və jurnalistlə birgə Nobel mükafatına layiq görülüb.

P.S. Yazıda “Wikipedia.org”, “ogoniok.com”, “alekzievich.info” və “dalkeyarchive.com”-un materiallarından istifadə edilib.

■ Tərcümə etdi: Elcan Salmanqızı